

УДК 392 (476.5)

ТРАДЫЦЫЙНАЕ СЯМЕЙНАЕ ВЫХАВАННЕ І ПОБЫТ ДЗЯЦЕЙ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСКАГА ПАДЗВІННЯ: ГІСТАРЫЯГРАФІЯ І КРЫНІЦЫ**С.У. АНДРЫЕЎСКАЯ**
(*Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт*)

Даследуецца традыцыйнае сямейнае выхаванне і побыт дзяцей на тэрыторыі беларускага Падзвіння: гістарыяграфія і крыніцы. Тэрыторыя беларускага Падзвіння з'яўляецца асаблівым у этнаграфічным і культурным плане рэгіёнам Беларусі, мае адрозненні ад іншых тэрыторый. Асаблівасці ў сферы побыту, выхавання вывучаліся даследчыкамі-этнолагамі. Даецца аналітычны агляд гістарыяграфіі і крыніц пытання. Прааналізаваны як калектыўныя, так і манаграфічныя працы па этнаграфіі дзяцінства, народнай педагогіцы. Аўтар артыкула прыходзіць да высновы, што традыцыі сямейнага выхавання і побыту дзяцей на тэрыторыі беларускага Падзвіння вывучаны недастаткова, акрэслівае праблемнае поле для будучых даследаванняў.

Цэласная сістэма выхавання дзяцей існавала ў беларусаў у мінулым у межах усеабдымнай сістэмы традыцыйнага ладу, з якой была цесна звязана і пастаянна ўзаемадзейнічала – парушэнне або разбурэнне адной з іх выклікала адпаведныя працэсы ў другой. Традыцыйная культура беларусаў існавала і развівалася ў межах сям'і – роду – вясковай абшчыны. Перадача народнай культуры паміж пакаленнямі адбывалася паводле прынцыпу: рабі, як я (так званая дэманстратыўная антрапатэхніка). Грамадства праз сям'ю і абшчыну кантралявала працэс фарміравання новага члена, перш чым прыняць яго ў дарослы калектыў, падвяргала даволі складаным іспытам. З першых дзён жыцця дзіцяці ішло паступовае, нязмушанае і адпаведнае ўзросту ўвядзенне фальклорна-этнаграфічнага локуса: калыханкі, забаўляўкі, лічылікі, гульні, цацкі, загадкі, прыказкі, прымаўкі, казкі, дзіцячыя песні, паданні і легенды. Назіранні над прыродай, вопыт, веды аб навакольным асяроддзі ў значнай ступені былі зафіксаваны ў народным каляндары беларусаў, які арганізоўваў жыццядзейнасць селяніна дзень за днём на працягу года, адлюстроўваў цыклічнасць часу, паўтор сезонаў і месяцаў, кліматычных умоў кожнага з іх, у якім працоўныя будні рытмічна чаргаваліся са святамі [1, с. 4]. Адметную ролю ў выхаванні дзяцей адыгрываў іх непасрэдны ўдзел у каляндарных і сямейных святах і абрадах, дзе яны выконвалі строга рэгламентаваныя традыцыйныя абрадавыя функцыі. Засваенне святочна-абрадавай і фальклорнай спадчыны ішло паэтапна, у адпаведнасці з народным разуменнем сувязі паміж функцыянальным і структурным узростам дзіцяці [1, с. 3].

У пачатку XXI стагоддзя адбылося разбурэнне згаданай сістэмы народных традыцый. Аднак у тых сферах, якія мала схільныя мадэрнізацыйным працэсам (напрыклад, у сямейным выхаванні дзяцей), традыцыі аказаліся больш трывалымі. Некаторыя прыёмы догляду дзяцей у сялянскіх сем'ях, вопыт народнай медыцыны, традыцыйнай народнай педагогікі ў адносінах да дзяцей захаваліся з XIX да пач. XXI стагоддзя Тэрыторыя Падзвіння з'яўляецца недастаткова даследаваным рэгіёнам, які мае свае адметнасці не толькі ў адносінах культуры дарослых, але і ў адносінах дзіцячага побыту і культуры. Крынічнай базай для рэгіянальных даследаванняў Падзвіння з'яўляюцца захаваныя этнаграфічныя матэрыялы XIX – XX стагоддзяў, а таксама сучасныя палявыя даследаванні. Што дагэтуль даследчыцкіх прац у мехаж тэмы, іх асаблівасцю з'яўляецца адсутнасць рэгіянальнай дыферэнцыяцыі, г.зн. даследчыкі вывучалі дзіцячы побыт, выхаваўчыя народныя традыцыі на тэрыторыі Беларусі, не вылучаючы рэгіянальнай спецыфікі.

Даследаванні па праблеме можна падзяліць на некалькі напрамкаў: педагогічны, культуралагічны і этналагічны. Для кожнага напрамку характэрны свае акцэнтны і асаблівасці. Для педагогічнага – характэрны акцэнт на вывучэнне традыцый народнай культуры беларусаў як крыніцы педагогічных традыцый. Найбольш даследчыкаў гэтага накірунку цікавіць выхаваўчы «патэнцыял» бацькоў, дзіцячай субкультуры і г.д. Асноўнымі для накірунку сталі праблемы грамадскага і сямейнага выхавання, фарміраванне этнапедагогічнай культуры бацькоў. Для культуралагічнага напрамку цікавасць уяўляе роля ў традыцыйным выхаванні дзяцей вуснай народнай творчасці, рамёстваў, народных звычаяў, абрадаў, рытуалаў, свят і г.д. Для этналагічнага напрамку найбольшую цікавасць прадстаўляць спосабы трансмісіі этнічнага вопыту, сацыялізацыя дзяцей у традыцыйным грамадстве, этнічныя традыцыі выхавання.

Асноўная частка. Аналітычны агляд літаратуры паказаў, што першыя спробы навуковага асэнсавання і сістэматызацыі матэрыялаў па праблеме традыцыйнага выхавання ў сям'і і побыце дзяцей былі зроблены ў XIX стагоддзі. Неабходнасць ведання народных традыцый, вызначэнне ступені іх захаванасці ў сучаснасці абумовіла цікавасць да праблемы з пункту гледжання этнаграфіі. Вывучэнне і асэнсаванне каштоўнасцей народнай педагогікі беларусаў пачалося ў канцы XIX стагоддзя, калі з'явіліся працы этнографіаў, у якіх змяшчаліся некаторыя звесткі аб традыцыйных нормах выхавання, педагогічных прынцыпах і прыёмах, ролі сям'і ў выхаванні і перадачы этнічных традыцый. Увагу працоўнай дзейнасці дзяцей, гульням, звычаям і абрадам з удзелам дзяцей на тэрыторыі Беларусі надавалі даследчыкі XIX – пач. XX стагоддзя: М.Я. Нікіфароўскі [2, 3], М.В. Доўнар-Запольскі [4], А.К. Сержпутоўскі [5], П.В. Шэйн [6],

Е.Р. Раманаў [7]. У іх працах закрануты толькі асобныя аспекты выхавання дзяцей. Напрыклад, некаторыя звесткі аб побыце дзецей у Падзвінскім рэгіёне ўтрымліваюцца ў «Матэрыялах для изучення быта і языка рускага населення Северо-Западнага края...» [6], сабраных П.В. Шэйнам. У томе першым «Бытавое і сямейнае жыццё беларуса ў абрадах і песнях» апісваецца радзінны абрад і хрэсьбіны, павер'і і прыкметы, якія датычацца дзяцей, прадстаўлены хрэсьбінныя песні, калыханкі і дзіцячыя песенкі з Віцебскай і Віленскай губерняў. У другім томе «Матэрыялаў» змешчаны казкі жывёльнага свету, міфічныя і бытавыя, прыказкі і прымаўкі, загадкі, замовы дзіцячых хвароб. Н. Анімеле ў раздзеле «Хрэсьбіны» апісвае абрады «радзін», «наведкі», «хрышчэння» ў Віцебскай губерні [8]. У працы А. Кіркора таксама змешчаны некаторыя дадзеныя аб святкаванні радзінаў і хрэсьбінаў у Віленскай губерні [9, с. 142]. Некаторыя этнографы звярталі ўвагу на прыёмы догляду за дзецьмі. Е.А. Пакроўскі падрабязна апісвае працэс загортвання дзяцей у пялюшкі, традыцыйныя спосабы карэкцыі чэрапа немаўлят, такі прыём народнай педыятрыі, як масаж, некаторыя спосабы фізічнага выхавання дзяцей у Віцебскай губерні [10]. Значнае месца ў апісанні дзіцячых гульняў займаюць матэрыялы М.Я. Нікіфароўскага, сабраныя ім ў Віцебскай губерні [2]. Вельмі каштоўнымі для выяўлення механізма трансмісіі традыцыйнай культуры з'яўляюцца змешчаныя ў артыкуле «Игры и игроки» [2, с. 21 – 66] апісанні адносінаў паміж «здзяцініўшыміся даўгавечнікамі» (старымі бабулькамі і дзядулькамі) і дзецьмі ў працэсе гульні.

У адносінах збора першаснай інфармацыі па праблеме традыцыйнага сямейнага выхавання і побыта дзяцей у XX стагоддзі, сітуацыя наступная: тэма разглядалася толькі ў кантэксце іншых праблем. Аб актывізацыі палявых этналагічных даследаванняў у 1990-я гады сведчыць распрацоўка шэрага апытальнікаў для збору матэрыялаў і публікацыі сабраных матэрыялаў. З'явіліся апытальнікі для збору матэрыялаў па каляндарнай абраднасці беларусаў, сучаснаму стану традыцыйнай культуры, беларускаму народнаму касцюму, беларускаму танцавальнаму фальклору, па народнай прозе; у тым ліку і для вузкарэгіянальных даследаванняў (напрыклад, Іванцаўскага р-на Брэсцкай вобласці, Мазырскага Палесся) [11, с. 116]. Сярод іншых найбольшай тэматычнай блізкасцю вылучаецца апытальнік, складзены І.С. Сычовай [11] па народнай педагогіцы. Нажаль, падобнай метадычнай распрацоўкі для Падзвіння няма. Інфармацыя аб побыце дзяцей утрымліваецца ў этналагічных зборніках па іншай тэматыцы. Напрыклад, у «Полацкім этнаграфічным зборніку» [12], прысвечаным народнай медыцыне беларусаў Падзвіння, сустракаецца апісанне традыцыйных метадаў лячэння дзяцей.

У XX стагоддзі выйшла некалькі буйных прац, прысвечаных вывучэнню этнаграфіі дзяцінства. Даследчык пачатку XX стагоддзя М. Каспяровіч прыйшоў да высновы, што побыт дзяцей мае асаблівасці не толькі ў розных нацыянальнасцей, але і ў горадзе, і ў вёсцы [13, с. 16 – 19]. Сярод калектыўных цікавая праца «Дзіцячы фальклор» [14], дзе разглядаюцца творы дзіцячага фальклору беларусаў. Таксама выдадзены шэраг работ па народнай педагогіцы беларусаў. Напрыклад, Г.П. Арлова [15 – 17] на шматлікіх фальклорных матэрыялах (у першую чаргу, прыказках, прымаўках, казках, песнях) прааналізавала педагогічныя ідэі і выхаваўчы вопыт беларускага народа. Даследчыца вызначыла маральны і фізічны ідэал беларускага народа, прынцыпы эстэтычнага выхавання, таксама разгледзела народна-педагогічныя сродкі і метады выхавання беларускім народам падрастаючага пакалення [17]. Беларускі філосаф і культуролаг, які з'яўляецца аўтарам тэорыі станаўлення і развіцця духоўных каштоўнасцей фальклору беларусаў, У.М. Конан упершыню ў айчынным навуцы прапануе гісторыка-метадалагічны падыход да высвятлення сутнасці і ўзаемасувязі паняццяў «этнапедагогіка», «этнічная культура» [18]. У 1996 годзе выйшла калектыўная кніга «Народная педагогіка беларусаў» [19], у якой разглядаюцца народныя традыцыі і іх выкарыстанне ў пачатку XX стагоддзя, рэгіянальныя асаблівасці ў выхаванні не аналізуюцца.

Ролю этнічных традыцый у духоўнай культуры беларусаў даследуюць І.В. Казакова [20], І.І. Калачова [21]. Даследчыца І.І. Калачова вылучае народныя традыцыі і звычаі выхавання, даследуе традыцыі і звычаі беларусаў і прадстаўнікоў іншых этнасаў, што жылі на Беларусі [21]. Асаблівасці народнай педагогікі, традыцыі сямейнага выхавання ў беларускай вёсцы разглядала ў сваіх манаграфіях і артыкулах Л.В. Ракава [22, 23]. Яна скіроўвае ўвагу на разгляд праблемы сямейнага міжпакаленняга ўзаемадзеяння ў час народных святаў, абрадаў. Этнолаг і фалькларыст А.С. Фядосік [24], аналізуючы беларускую сямейна-абрадавую паэзію, таксама закранае тэму дзяцінства. Ён прыводзіць класіфікацыю забарон, накіраваных на засцярогу немаўляці, а ў хрэсьбінных песнях навуковец вылучае рэшткі міфалагічнага мыслення беларусаў. Г.А. Барташэвіч у кнізе «Вершаваныя жанры беларускага дзіцячага фальклору» [25] вывучае дзіцячыя лічылкі, прыказкі, вершы, іншыя вусныя формы народнай творчасці, звязаныя з дзецьмі. Датычацца вывучэння побыту дзяцей і іншыя яе працы [26]. У зборніку «Гульні, забавы, ігрышчы» [27], сярод гульняў, звязаных са святамі і абрадавых гульняў, сабраны і дзіцячыя гульні. Шэраг аўтараў у межах этнаграфіі дзяцінства вывучалі радзінную абраднасць. На думку даследчыцы І.С. Махоўскай [28], інтэграцыя немаўляці ў культурнае асяроддзе, перапамеркаванне «калектыўнай Долі» і наданне дзіцяці культурных прызнакаў і «індывідуальнай Долі» з'яўляецца адзіным працэсам, прадстаўленым у традыцыйнай радзіннай абраднасці, якая мае складаную шматзроўневую структуру [28, с. 91]. Т.І. Кухаронак [29] таксама разглядае радзінныя звычаі і абрады беларусаў, адносіны сялян да дзяцей. Даследчыца вывучае традыцыйную радзінную абраднасць як першапачатковы этап перадачы соцыякультурнага вопыту [29, с. 15]. Цікавыя высновы і фактычны матэрыял утрымліваецца ў грунтоўнай калектыўнай працы Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору НАН Беларусі «Беларусы. Т. 5. Сям'я» [30]. Асобныя часткі тома

присвечаны дзіцячаму побыту, у тым ліку, харчаванню, адзенню, прадметам дзіцячай мэблі і г.д. У кнізе грунтоўна апісаны і прааналізаваны гульні і забавы дзяцей. Значная частка прац беларускіх даследчыкаў закранае этнапедагагічныя аспекты. Манаграфія даследчыцы Міхайлавай А.Л. [31] прысвечана праблемам фарміравання маральнага і фізічнага здароўя асобы ў беларускай народнай педагогіцы канца XIX – пачатку XX стагоддзя. У працы выяўлены ўзаемасувязі паміж маральным і фізічным здароўем у беларускай народнай педагогіцы. Да асобных праблем выхавання ў беларускай народнай педагогіцы звяртаюцца А.А. Грымаць, Л.М. Варанецкая, У.В. Пашкевіч [32]. Іх навуковыя распрацоўкі маюць як тэарэтычнае, так і практычнае значэнне, цікавыя для даследчыкаў, бацькоў, настаўнікаў і выхавальнікаў. Даследчык В.С. Болбас [33] дасканала даследаваў праблему маральнага выхавання ў народнай педагогіцы беларусаў. Ён з’яўляецца аўтарам шэрага навуковых артыкулаў, кніг, у якіх пададзены тэарэтыка-метадалагіны падыход да даследавання этычных аспектаў народнай педагогікі беларусаў [33, 34]. Т. Яцкевіч праводзіць аналіз дзіцячых прадметаў мэблі другой паловы XIX – першай паловы XX стагоддзя [35]. Даследчыкі народнай педагогікі І.С. Сычова [36], С.Р. Туболец [37] даследуюць таксама прынцыпы эстэтычнага выхавання, іх вытокі і рэалізацыю ў народнай педагогіцы беларусаў. Народную педагогіку беларусаў як крыніцу захавання маральных каштоўнасцей разглядаюць педагогі А. Рудкоўская [38], В. Сямёнава [39], П. Ражнова [40]. Этналаг А.Д. Якубінская [41] разглядае сацыялізацыю беларускіх дзяцей. Аспектамі вывучэння А.Д. Якубінскай сталі: вызначэнне спосабаў і сродкаў сацыялізацыі дзяцей у беларускіх сялян, вывучэнне заканамернасцяў трансляцыі і рэпрадукцыі этнічнай культуры беларусаў у канцы XIX – пачатку XX стагоддзя. Вылучэннем рэгіянальнай спецыфікі даследчыца не займаецца.

Заклучэнне. Падсумоўваючы вышэйпрааналізаваныя працы, приходзім да высновы, што большасць з іх разглядае традыцыйнае сямейнае выхаванне, побыт дзяцей на тэрыторыі Беларусі «ўвогуле», не вылучаючы рэгіянальныя асаблівасці. Акрамя таго, некаторыя праблемы засталіся па-за ўвагай этнолагаў, педагогаў, культуролагаў. Між тым для даследчыкаў традыцыйнага побыту дзяцей цікавасць прадстаўляе вывучэнне трансфармацыі некаторых звычаяў, сямейных народных традыцый у адносінах да дзяцей у XX – XXI стагоддзях. Невывучанымі застаюцца аспекты захавання традыцый народнага выхавання ў сучаснай беларускай сям’і. На тэрыторыі Падзвіння на працягу XIX – пачатку XXI стагоддзя адбыліся значныя якасныя змены, што з’яўляецца натуральным. Аднак некаторыя метады, прыёмы догляду за дзецьмі засталіся амаль некранутымі за такія значныя прамежкі часу. Звязаныя з долям дзяцей забавы, прыкметы, забароны не зніклі ў XXI стагоддзі, а працягваюць існаваць і перадавацца сярод насельніцтва беларускага Падзвіння. Застаючыся перыферычнай сфера дзяцінства ў побыце беларусаў захоўвае шмат архаічных, традыцыйных элементаў. Даследаванне такіх элементаў дапаможа зразумець механізм іх захавання, дазволіць больш дасканала вывучыць народную культурную спадчыну Падзвінскага рэгіёну, паказаць этнакультурныя асаблівасці вывучаемага рэгіёну з пункту гледжання этнаграфіі дзяцінства. Асноўнай крыніцай інфармацыі павінны стаць этнаграфічныя матэрыялы, сабраныя ў выніку даследавання ці здабытыя ў выніку працы ў бібліятэках і архівах. Асноўнымі метадамі для здабычы інфармацыі павінны стаць этнаграфічнае назіранне і фіксаваанне інфармацыі. У межах пазначанай тэмы для збора інфармацыі можа быць выкарыстаны метады ўключанага назірання. Вынікам такога даследавання павінна стаць цэласная карціна побыту дзяцей і традыцый народнай педагогікі ў выхаванні на тэрыторыі беларускага Падзвіння ў іх гістарычным генезісе з канца XIX да пачатку XXI стагоддзя.

ЛІТАРАТУРА

1. Сацыяльна-педагагічны патэнцыял беларускіх свят і абрадаў: вучэб.-метадыч. дапам. / аўтар-склад. Т.І. Кухаронак, В.Г. Кухаронак. – Мінск: БДПУ, 2005. – 108 с.
2. Никифоровский, Н.Я. Очерки Витебской Белоруссии: Игры и игроки / Н.Я. Никифоровский // Этнографическое обозрение. – 1897. – № 3. – С. 21 – 66.
3. Никифоровский, Н.Я. Очерки простонародного житья-бытья в Витебской Белоруссии и описание предметов обиходности / Н.Я. Никифоровский. – Витебск : Губернская тип., 1895. – 154 с.
4. Довнар-Запольский, М.В. Крестьянские игры в Минской губернии / М.В. Довнар-Запольский // Живая старина. – 1891. – Вып. 4. – С. 203 – 208.
5. Сержпутоўскі, А.К. Прычкі і забавы беларусаў-палешукоў / А.К. Сержпутоўскі. – Мінск: Універсітэцкае, 1998. – 301 с.
6. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края / собр. и приведена в порядок П.В. Шейном. – СПб.: Императорская акад. наук, 1887. – Т. 1, ч. 1. Бытовая и семейная жизнь белоруса в обрядах и песнях. – 585 с.
7. Романов, Е.Р. Белорусский сборник / Е.Р. Романов. – Вильно: Б. м., 1912. – Вып. 8: Быт белоруса. – 124 с.
8. Анимелле, Н. Быт белорусских крестьян / Н. Анимелле // Этнограф. сб. – 1854. – Вып. 2. – С. 111 – 268.
9. Киркор, А. Этнографический взгляд на Виленскую губернию / А. Киркор // Этнограф. сб. – 1858. – Вып. 3. – С. 115 – 276.
10. Покровский, Е.А. Физическое воспитание детей у разных народов преимущественно России / Е.А. Покровский // Изв. императорского общества любителей естествознания, антропологии и этнографии. – 1884. – Т. 45. – Вып. 2. – 232 с.

11. Сычова, І.С. Народная педагогіка Мазырскага Палесся. Метадычныя ўказанні і праграма-апытальнік для зора матэрыялаў па народным выхаванні для студэнтаў педагагічных ВНУ / І.С. Сычова. – Мазыр: Мазырскі дзярж. пед. ун-т імя І.П. Шамякіна, 2006. – 116 с.
12. Полацкі этнаграфічны зборнік. Вып. 1. Народная медыцына беларусаў Падзвіння: ў 2 ч. Ч. 1, 2. / склад. А.У. Лобач, У.С. Філіпенка. – Наваполацк: ПДУ, 2006.
13. Касьпяровіч, М. Для чаго і як вывучаць быт дзяцей / М. Касьпяровіч // Наш край. – 1930. – № 3. – С. 15–20.
14. Дзіцячы фальклор / склад., уступ. арт. Г.А. Барташэвіч; рэдкал. В.К. Бандарчык [і інш.]; рэд. тома К.П. Кабашнікаў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1972. – 734 с.
15. Арлова, Г.П. Беларуская народная педагогіка / Арлова Г.П. – Мінск: Народная асвета, 1993. – 120 с.
16. Арлова, Г.П. Прымаўкі і прыказкі – адна з крыніц маральнага выхавання / Г.П. Арлова // Народная асвета. – 1988. – № 2. – С. 12 – 15.
17. Арлова, Г.П. Традыцыйны эстэтычнага выхавання ў беларускай народнай педагогіцы / Г.П. Арлова, С.Р. Туболец; пад агульн. рэд. Г.П. Арловой. – Віцебск: ВДУ імя П.М. Машэрава, 2008. – 162 с.
18. Конан, У.М. Ля вытокаў самапазнання: станаўленне духоўных каштоўнасцей у святле фальклору / У.М. Конан. – Мінск: Маст. літ., 1989. – 238 с.
19. Народная педагогіка беларусаў / У.М. Конан [і інш.] – Мінск: НІА, 1996. – 165 с.
20. Казакова, І.В. Этнічныя традыцыі ў духоўнай культуры беларусаў / І.В. Казакова. – Мінск: Універсітэцкае, 1995. – 151 с.
21. Калачова, І.І. Народныя традыцыі і звычаі выхавання: Этнапедагагічная спадчына народаў Беларусі / І.І. Калачова. – Мінск: НІА, 1999. – 179 с.
22. Ракава, Л.В. Народная педагагічная сістэма / Л.В. Ракава // Адукацыя і выхаванне. – 1996. – № 2. – С. 20 – 28.
23. Ракава, Л.В. Традыцыйная мадэль дзяцінства: этнапедагагіка / Л.В. Ракава // Воспитание школьников. – 1998. – № 5. – С. 29 – 35.
24. Фядосік, А.С. Беларуская сямейна-абрадавая паэзія / А.С. Фядосік. – Мінск: Беларус. кнігазбор, 1997. – 127 с.
25. Барташэвіч, Г.А. Вершаваныя жанры беларускага дзіцячага фальклору / Г.А. Барташэвіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1976. – 168 с.
26. Барташэвіч, Г.А. Фальклор у сістэме выхавання: этнапедагагіка // Адукацыя і выхаванне. Праблемы выхавання. – 1995. – № 1. – С. 71 – 75.
27. Гульні, забавы, ігрышчы / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К.Крапівы; уступ. арт., уклад., сістэматызацыя матэрыялаў і камент. А.Ю. Лозкі; рэдкал.: А.С. Фядосік (гал. рэд.) [і інш.]. – 3-е выд. – Мінск: Беларус. навука, 2003. – 530 с.
28. Маховская, І.С. Белорусская традиционная родинная обрядность в восточноевропейском контексте (кон. XIX – нач. XX в.): дис. ... канд. ист. наук: 07.00.07 / И.С. Маховская. – Мінск, 1999. – 116 л.
29. Кухаронак, Т.І. Радзінныя звычаі і абрады беларусаў: кан. XIX – XX ст. / Т.І. Кухаронак. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993. – 126 с.
30. Беларусы: у 8 т. / В.К. Бандарчык [і інш.]. – Мінск: Беларус. навука, 1995 – 2008. – Т. 5: Сям'я / В.К. Бандарчык [і інш.]; рэдкал.: В.К. Бандарчык. – 2001. – 375 с.
31. Міхайлава, А.Л. Фарміраванне маральнага і фізічнага здароўя асобы ў беларускай народнай педагогіцы кан. XIX – пач. XX ст. / А.Л. Міхайлава. – Віцебск: УА «ВДУ імя П.М. Машэрава» 2007. – 153 с.
32. Грымаць, А.А. Народная педагогіка беларусаў / А.А. Грымаць, Л.М. Варанецкая, У.В. Пашкевіч – Мінск: Універсітэцкае, 1999. – 254 с.
33. Болбас, В.С. Этнічная педагогіка беларусаў / В.С. Болбас. – Мінск: Беларус. навука, 2004. – 260 с.
34. Болбас, В.С. Маральны ідэал этнічнай педагогікі беларусаў / В.С. Болбас // Народная асвета. – 1999. – № 6. – С. 148 – 153.
35. Яцкевіч, Т.Д. Традыцыйная дзіцячая мэбля беларусаў і яе роля ў першапачатковым фізічным выхаванні / Т.Д. Яцкевіч // Традыцыйная фізічная культура беларусаў: гісторыя, тэорыя, практыка: матэрыялы II рэсп. канф. па праблемах традыц. фіз. культуры беларусаў, Мінск, 15 – 16 крас. 1999 г. / БДПУ ім. М. Танка; рэдкал. Л.Н. Ціхаміраў [і інш.]. – Мінск, 1999. – С. 140 – 142.
36. Сычова, І.І. Прынцыпы эстэтычнага выхавання ў беларускай народнай педагогіцы / І.І. Сычова // Адукацыя і выхаванне. – 2006. – № 10. – С. 65 – 74.
37. Туболец, С.Р. Сістэма метадаў эстэтычнага выхавання ў беларускай народнай педагогіцы / С.Р. Туболец // Народная асвета. – 2002. – № 11 – 12. – С. 50 – 52.
38. Рудкоўская, А.Э. Маральны ідэал у беларускай народнай педагогіцы / А.Л. Рудкоўская // Веснік ВДУ. – 1997. – № 2 (4). – С. 39 – 42.
39. Сямёнава, В. Выхаванне ў беларускай сям'і: этнапедагагіка / В. Сямёнава // Адукацыя і выхаванне. – 1999. – Вып. 4. – С. 79 – 88.
40. Рожнова, П. Сямья в народных традициях: этнопедагогика / П. Рожнова // Воспитание школьников. – 1998. – № 5. – С. 29 – 35.
41. Якубінская, А.Д. Традыцыйныя спосабы і сродкі сацыялізацыі дзяцей у беларускіх сялян у другой палове XIX – першай палове XX ст.: аўтарэф. ... дыс. канд. гіст. навук 07.00.07 / А.Д. Якубінская; Бел. дзярж. ун-т. – Мінск, 2009. – 22 с.